ІЛЬКО БОРЩАК

ІДЕЯ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ В ЕВРОПІ В МИНУЛОМУ.

Перевидано
Видавництво „Державне Діло“

СС ІК
33. 0339.

ІЛЬКО БОРЩАК

Генеральний Секретар Українського Дієвого Комітету в Парижі.
Дійсний Член Ліґи Української Культури.

ІДЕЯ СОБОРНОЇ УКРАЇНИ В ЕВРОПІ В МИНУЛОМУ.

По невиданих документах і стародавніх працях.

384
Ин 9/3-1940

ПАРИЖ 1923.

Видавництво „Український Друкар“.

Бібліотека
ім. УРСР

Авторські права застережено.

Львівська державна
наукова бібліотека
У 602

З друкарні Мехитаристів у Відні.

Testis temporum — lux veritatis.

Мій бідний народе, ти не знаєш своєї історії! Наче безбатченко, ти не знаєш ні імени, ні роботи твоїх батьків!...

(Томазельо.
Etincelle, XVII.)

Ідея Соборної України в Европі в минулому[1].

Ідея Соборности, яка для нас нині так дорога, за яку найкращі сини України поклали своє життя на наших очах і яка ще кілька років назад, в початку світової війни була мало відома українському загалові, — ця ідея, навпаки, чужоземцям давним-давно була знайома.

Ці чужоземці не були ні московці, ні поляки, ні турки — вони не були зацікавлені в посіданні наших земель і тому їхні свідоцтва мають особливий інтерес в справі захисту нашої державности на міжнародньому грунті.

Було це майже 400 років назад, — в 1540 р. французький амбасадор у Венеції, Пелісьє, інформуючи короля про події в Туреччині, часто згадував славнозвісну султаншу Роксоляну, нашу громадянку українку; при цьому Пелісьє зазначив її *„руське походження, ... а мешкають ці Руські від Карпатських гір до Борістена й Понта Евксінського“* — себто до Дніпра і Чорного моря[2].

---

[1] Уривок з Праці того-ж автора „Міжнародньо — правні елементи в історії України“, яка готується до друку.

[2] Архив Франц. Мін. Зак. Справ. Cor. pol. Venise, Vol. III, fol. 19.

Одночасно з цим і Венеціанський посол у Царьгороді, Наваджеро, доносячи сенатові про султаншу Роксоляну, називав її *„de natione russa“* — *„руського походження“*[1].

---

[1] Relazioni ... Ser. III, Vol. I, 74. Тут треба пригадати, що до XVIII ст. в Европі Русью, Росією, Рутенами, Руськими і Русинами звуться виключно Україна та її населення, а Московія зветься тільки Московією й Московитами. В договорах українських (київських) князів Олеґа (911 р.) та Іґоря (945 р.) з Греками вжито назву „Русин“, що по латині є Rutenus і Ruthenus, а по грецьки Ῥῶς — Русь. До московитів назви Русин, Русини, Rutheni ніколи, ніде і ніким не прикладалися, а тільки до українців. Самі Суздальці, Володимирці, Муромці та инші, які потім з кінця XIII ст. стали зватись Московією й Московитами (як видко це хоча би з Лаврентієвського або з Іпатієвського літописів), звали Русью, Росією й Руськими тільки Україну та Українців, а себе за руських не вважали і Русью, або Росією не звали.

Московські князі, походячи родом од київських (українських) князів, звали себе руськими, і по цій назві почали й московитів звати руськими, а Московію-Русью та Росією, щоби цим підвести грунт під свої політичні претензії на Русь-Україну, а потім, щоби повбавитись назви Московитами, бо останні за кордоном вважались варварами. З цієї плутанини в термінольоґії вийшла страшенна плутанина в поняттях, яка ще збільшилася від того, що цю назву тенденційно, в цілях асіміляційної політики проти українців, для помосковлення їх, зроблено було етноґрафічною назвою і для московців, що ніяк не відповідало дійсности і цілком суперечить науці. Нема ні одного такого антропольоґа, який не тільки ототожнював би українців з московитами в одно, а й такого, що відносив би їх до одної славянської раси. Напр., французькі антропольоґи Денікер і Амі числять українців належними до Адріатичної (Дінарійської) славянської раси, а московитів — до Східної славянської раси.

У Венеціанському-ж архиві (М. С. Х. XVI [шіфр Архиву]) мається дуже цікавий документ-

---

Що до імени „Роксоляна“, то Україна в давні часи звалась також Сарматією й Роксолянією. В першім вікові по Різдві Христовім побережжя Чорного й Азовського морей і водозбір р. Дніпра було заселено Сарматами, до яких належали Аляне. Частина Алянів, що займала побережжя від Дону до Дністра і жила по р. Дніпрові, звалася Роксолянами, Roxolani. (Історичний Атл. F. W. Putzgers.)

На давніх ґеоґрафічних картах 1529 і 1532 рр., що переховуються у Ватиканській книгозбірні, Україну названо Сарматією (Sarmatia) й поділено по р. Дніпрові на дві частини, з яких правобережну названо Европейською, а лівобережну — Азійською Сарматією. Там же Московію названо — на одній „Moscovia“, а на другій „Mosczouvi“. На старих італійських картах (напр. 1508, 1565 р.) Русь (Russia) — це тільки Україна, а Московія не Русь і пишеться всюди „Moscovia, Mosczouvi, Moscovia ducatus“.

В констітуції Української Республики 5 квітня 1710 р., в латинськім тексті її, що був написаний для шведського короля Карла XII і взагалі для всієї Европи, Україну названо: Ucraina, Rossia, Roxolania. 13й пункт констітуції починається: „Metropolis urbs Rossiae Kiiovia caeteraeque Ucrainae civitates“, тоб-то „Головне місто Росії Київ і инші міста України“. В тім же документі Московія зветься Moscovia, Moscovitici.

В маніфесті Гетьмана Орлика від 4 квітня 1712 р. до европейських урядів скрізь іде мова про „Україну“, Руський нарід, козацьку націю, а Московію названо скрізь Московією.

Що до кількох назв України, то в давні часи назви народів і країв мінялися часто, а тому потім краї та народи мали по кілька назв і книжні люде любили, одні для досконалости, а другі для більшого показу своєї вчености, вживати всю ту ріжноманітність назв. (З рукопису С. Шелухина про назву України.)

тестамент вельможи з січня 1564 р., де перелічується між його скарбом *„. . . невольниця руського походження Уляна з Рогачова“* — *„Uliana de Rogazov gente Rutena“ і „невільник руського походження з Черкас на Борістені.“*

Це один з найкращих доказів, як в ті часи вважали за одну націю мешканців Дніпра і Дністра. Особливо це важний факт, коли пригадаємо собі, що мова йде про офіціальний правний акт-тестамент.

В 1558 р. кардінал Бароніус видав славнозвісну працю про походження Руських та їхньої унії з Папою[1], де зазначує розселення Русі-України на всьому майже її етноґрафічному просторі.

За 10 років до Бароніуса великий венеціанський майстер маляр Чезаре Вечелі написав в 1548 р. про „давні й нові убрання на всьому світові“[2], до яких малюнки виготовив сам Тіціан. Вечелі яскраво відріжнює Русь-Україну, яка межує у нього *„з Лівонією і Литвою“*, від московитів і поляків і дає навіть окремий малюнок *„Руського жовніра“*.

В 1573 р. француз Блез де Віженер написав для князя Генриха Вальоа, який був обраний польським королем, книгу про Польщу, де також зазначує, що руський нарід живе по обидва боки р. Збруча, а в рукописних доку-

---

[1] Baronius Caesare. Historica Relatio de Ruthenorum origine et conversione. Coloniae.

[2] Habiti antichi et moderni di tutto il mondo di Cesare Vecelli. Venetia, 3 vol., fol. 1550.

ментах політичного характеру до вибору Генриха Вальоа прямо зазначується, що *„Руські починаються від Сарматських (Карпатських) гір і тягнуться до Борістена (Дніпра) в Україні“*[1].

Також в розумінні Соборної України-Русі вживає термін *„Russia“* — „Руссіа“ Папа Пій II, який був в свій час амбасадором цісаря Фредеріка III і який звався тоді Aenes Sylvus[2].

В 1575 р. відомий в ті часи французький ґеоґраф Андре Тевет, придворний ґеоґраф, видав „Всесвітню космоґрафію“[3], одну з перших в Европі взагалі. Він яскраво відріжнює Русь-Україну від Москви й Польщи. В XX книзі цього монументального твору читаємо: *„Львів, столиця митрополича на Русі, тоді як колись нею було руське місто Київ... Перейшовши річку Бор, знайдете Волинь, провінцію на Русі.“* Одже Тевет цілком свідомо здає собі відчит про єдність народу на Волині, Київщині й Галичині.

Під 1617 р. знаходимо про Турецьку Імперію вчену розправу французького історика Бодіера, якою аж до початку XIX ст. користувалися всі історики[4]. Султанша Роксоляна у нього того ж походження, що й Козаки на Україні, які носять

---

[1] Нац. Бібл. ms. fr. 16936.

[2] Книга його „про Польщу, Литву і Русь“ була написана в 1450 р., а надрукована в 1582 р. в Базелі.

[3] La cosmographie universelle d'André Thevet, cosmographe du Roy. 2 vol. fol. à Paris 1575.

[4] Baudier Michel. Inventaire de l'Histoire générale des Turcs depuis l'an 1300. Paris. 4⁰. Стор. 320, 986, 989, 993, 994.

у нього назву „Руських“. Козацька нація по Бодіеру це частина Руської нації, яка входила тоді в склад Польської Держави.

В 1619 р. вийшло в світ перше видання славнозвісного в XVII і XVIII ст. монументального твору Д'Авіті (Pierre D'Avity) „Держави, королівства і князівства світу“. Успіх і авторітет цієї книги був надзвичайний; при нарадах Вестфальського конгресу, який закінчив 30-річну війну, европейські дипльомати користувались працею Д'Авіті. Отже в цьому творі (стор. 698 і 714) читаємо, що „Русью“ або „Роксолянією“, або „Рутенією“, або „Росією“ називаються всі землі, що входять до складу польсько-литовської держави, від Полтавщини на Дніпрі і до Карпат, на яких нарід вживає одну й ту ж „Славонську“ мову, сповідає одну й ту ж грецьку віру й зветься „Руським“. Козаки є частиною цього народу; на Волині, частині Русі, живе Острожський князь „Шеф всіх Руських грецької віри...“

Також частиною всієї Руської нації, яка *„простягається за Львів“*, вважається козацька Україна в „опису Німеччини, королівства Польського та Московського князівства“, складенім для короля Людовика XIII в 1639 р. (Переховується в Національній Бібліотеці[1].)

* * *

Велика українська революція 1648 р. під проводом гетьмана Богдана Хмельницького ви-

---

[1] Fr. 17190, fol. 260—263.

кликала найжвавійший інтерес в Европі. Числені були праці, присвячені цій події, і в богатьох з них зустрічаємо ми ідею Соборної України. Для авторів цих праць козаки, які підняли повстання, є частиною Руського народу; по думці авторів один і той же нарід живе і в покозаченій Україні і на Волині і на Поділлю і в Холмщині і на Підляшші і в Галичині.

Про це читаємо і у француза Денойєра — секретаря польської короліви Марії Люізи — в листах до тодішних вчених у Парижі Буйо та пана отця Мерсена[1], і у виданій в Парижі в 1651 р. „картині Европи, де представлені королівства, республики, князівства та инші володіння цієї квітучої частини світу“[2], і в славнозвісній праці про козацько-польську війну Пасторія, яка вийшла в світ в 1652 р. в Ґданську, де навіть в назві знаходимо *„... про змову козаків і Руського народу“*, і в дісертації тодішнього вченого міжнародника Цуеріуса, яка була видана в Лєйдені в 1649 р.[3].

Дісертації про козаків були досить числені в европейських університетах в другій половині XVII. віку. Так в 1677 р. відомий пруський історик Христофор Гарткнах пише у Франкфурті книгу, де Руська нація лічиться у нього на

---

[1] Нац. Бібліот. Рукопись N. a. F. 6204.

[2] Le tableau de l'Europe, où sont representés les Royaumes, Republiques, Principautés et autres Seigneuries de cette florissante partie du Monde. Paris, 1651. 12⁰.

[3] Boxorn-Zuerius. De cosacorum origine. Lugduni Batavorium (Лєйден), fol. 1649.

Україні козацькій, на Підляшші, в Галичині, на Поділлю, Волині, Чернигівщині, „Сіверській Україні“.

Теж саме потверджує в Липську в 1684 р. вчений Готфрід Вайсіус (Weissius)[1], а потім ірляндець, професор Оксфордського Університету Коннор (Connor) в 1698 р.[2].

Славнозвісна книга французького інженера Ґільома Левассера де Бопляна, написана в початку 50 років XVII ст., виразно зазначує ідею Соборної України; по Бопляну це один нарід, який заселює і козацьку Україну і Волинь і Поділля і Галичину.

„Козацька Україна“ — це та частина України, де по договору козаків з поляками істнували „права й вільности“ для козаків, а для поляків обмеження. У Бопляна вся Україна зветься по латині „Ukraina“, а частини її він зве „pars Ukrainae“ (Поділля, Волинь, Київщина, Брацлавщина і т. д.). По французьки він зве Україну в першім Руанськім виданні 1651 р. „Description d'Ukranie“, а в другім 1660 р. „Description d'Ukrainie“. Про простір її теріторії він пише: „depuis les confines de la Moscovie jusqu'aux limites de la Transilvanie“, тоб-то „від меж Московії до границь Трансільванії.

В цих межах живе одна українська нація, яку Боплян добре знає особисто, бо жив серед неї 17 років і об'їздив та обміряв усю Україну. Нарід на цій теріторії у нього етнично один,

---

[1] De cosacis Dissertatio Historica. Lipsiae 1684. 8⁰.
[2] The History of Polonia. 2 vol. 8⁰. London 1698.

через що він дає для населення всіх частин один етноґрафічний опис „leurs mœurs, façons de vivre et de faire la guerre“, тоб-то „звичаїв населення, форми його життя і способів ведення війни“.

Ідея Соборної України у Левассера де Бопляна в його розумінні була конкретним, істнуючим, реальним явищем. Нарід український він цілком одокремлює від поляків і московців, яких зве московитами.

Богатий матеріал в цьому відношенню уявляють для нас ґеоґрафичні карти XVI—XVIII ст., де, не зважаючи на часту плутанину в термінах, знаходимо ми вказівки на етноґрафичну єдність всієї нашої нації[1].

На карті Европи, Азії й Африки, складеній в 1508 р. в Римі, Україну разом з Галичиною названо Руссією, а Московію-Московією.

Шматок карти Европи з 1571 р., яка переховується у Ватиканській Бібліотеці, має напис „Руссія“ — „Русь“ —, що покриває нинішню Галичину, Холмщину, Підляшшя і Полісся з містами: Любліном, Холмом, Перемишлєм, Львовом, Коломиєю, а кордоном між Польщею та Русью показано річку Вислу.

В Національній Бібліотеці в Парижі зберігаються дві ґеоґрафичні карти: одна 1641 р., перевидана у Римі в 1678 р., а друга — 1657 р., перевидана в Римі в 1688 р. Авторами тих карт були славнозвісні в ті часи в Европі ґеоґрафи

---

[1] Див. С. Шелухин. Назва України. Відень 1921. 16⁰.

Сансон і Корнетті. Територія України має тут напис *„Ukraina o paese de cosacchi“ — Україна, або земля козаків;* займає вона обидва боки Дніпра з Волиню, Поліссям і Галичиною.

Там же знаходиться знаменитий гльобус Корнеліуса, зроблений в 1660—1670 рр. Тут територія по обидва боки Дніпра має напис великими літерами „Ukrania“ (Укранія), обхоплюючи і Волинь і Поділля.

В Льондоні, в Британському Музею, є величезна карта Бопляна, гравірована Ґондіусом і видана в 1650 р. в Амстердамі під назвою „Спеціальна і точна карта України з її воєводствами“ (Delineatio specialis et accurata Ukrainae cum suis palatinatibus). Боплян на цій карті трактує Україну, поділену на воєводства, як Соборну Україну. В цю карту входять і нинішні Катеринославщина та Херсонщина.

Одночасно і через европейські часописи, які вже істнували в ті часи і які давали багато цікавих інформацій про українську визвольну боротьбу з поляками, громадська опінія знайомилася з ідеєю єдности українського народу від Чорного моря до Львова. На протязі 1649—1651 рр. знаходимо числені вказівки на цю тему у французькій часописі „Gazette de France“, в англійській — „The Moderate Intelligencer“, в німецькій „Theatrum Europaeum“ і в голяндській „Hollantske Mercurius“.

По за цим ідея Соборної України діставала свою консекрацію в урядових і дипльоматичних актах того часу.

1. XII. 1655 р. французькій амбасадор в Стокгольмі, Д'Авоґур, писав до короля Людовика XIV. „...Вже більше як місяць повернув з України абат Данило[1]. *Він передає, що козаки обложили Львів та инші міста, де живуть Руські, які належать до тої ж нації, що й козаки*"[2].

Він же доносить 6. IX. 1656 р., „... Довідався я од канцлера (Оксенштієрна), що *король згідний відступити Хмельницькому всі землі з Руським населенням аж до Висли*"[3].

28. XI. 1649 р. французький амбасадор в Польщі Арпажон писав Урядові: *„Весь Руський нарід, що простягається до Литви і Висли, піднявся проти корони* (польської)[4].

В 1657 р. шведський король Карл X Ґустав, союзник Гетьмана Богдана Хмельницького, заключив з ним договір і видав „заприсяжну асекураційну грамоту", якою признавав за Гетьманом (мова була про розділ Польщи між Швецією, Україною, Семиградією та Прусією) „право на всю стародавню Україну або Роксолянію, де грецька віра й мова (українська) задержалась" *... das Jus totius Ukrainae antiquae vel Roxolaniam, da der griechische Glaube gewesen und die Sprache noch ist.* — (Акти Шведського Державного Архиву, подані Молчановським в Архив. Ю. З. Рос. ч. III, т. VI, стор. 205, також Pufen-

---

[1] Амбасадор гетьмана Хмельницького при шведському королеві Карлі X.

[2] Архив Фр. Мін. Зак. Спр. Suede Cor. Pol.

[3] Архив Франц. Мін. Закор. Справ. Suede Cor. Pol.

[4] Архив Франц. Мін. Зак. Справ. Pologne. Cor. Pol.

dorf. De rebus a Carolo Gustavo Sveciae Rege gestis. Norimbergae 1696, кн. IV, § 27). Ця теріторія — всі етноґрафичні українські землі в польській державі і південна Білорусь до Смоленска. Гетьман надавав таке значіння цьому визнанню Соборної України, що вже хворий, за два місяці до смерти, в ліжку, але з бучною помпою прийняв шведського посла Ліліенкрона. Ця авдієнція, а особливо задемонстрування Швецією піддержки претензій козацької України на всі українські землі, зробила велике враження в цілій Европі: Москва, Крим, Туреччина, Цісар, Папа, Франція і навіть далека Еспанія — всі відкликнулись на це явище в політичному життю Східної Европи XVII ст.

Так само по договору 7. VIII. 1656 р. Гетьмана Хмельницького з семигородським князем Ракочи признано права України на Галичину, Поділля, Волинь і ту частину Білої Русі, де живе українська нація[1].

Цікаво тут підкреслити згадку з тих часів про Закарпатську Україну. Так, 3. X. 1662 р. Єзуїт Міллєй пише до краківського собрата Міткевича: „Ваша Реверенція знає, що отся Мункачівська Україна (Munkacziensem Ukrainam) ... досі схизматична“ ... (Ю. Целевич „Правда“, 1868 р., ст. 477).

* * *

В ґеоґрафичних трактатах і енцікльопедичних словниках XVIII в. знаходимо також вка-

[1] Про договір Богдана Хмельницького з Ракочи мається у Пуфендорфа е. с. й Ґрондского „Historia belli cosacco-polonici, conscripta a 1676. Pestini 1789. 8⁰.

зівки про ідею Соборної України. В Словнику Baudrand'a, який видано в Парижі в 1701 р., під назвами „Ukraine“ і „Russie“ читаємо про Україну-Русь від Чорного моря до Львова. (Московія зветься тут „Moscovie“).

В ґеоґрафичному трактаті Бруізіньєра, придворного ґеоґрафа французького та еспанського королів і в словнику Морері, які виходили в 40 роках XVIII ст. і мали великий науковий авторітет знаходимо також вказівки про єдність народу в козацькій Україні і Західних Руських землях, включно з Галичиною.

В маніфесті Угорської короліви Марії-Терезії про її права на Червону Русь й Поділля яскраво зазначено про єдність України-Русі в майже сучасних наших етноґрафичних межах. Далі, брошура: „Jurium Hungaricae in Russiam Minorem et Podoliam. Vindobonae 1772“ зазначує ці права (Russia Minor — це Галицька Русь, а Russia Major — Київська). Цікаво, що тодішній цісарський Уряд повідомив через своїх представників всі европейські уряди про цю брошуру з своїми претензіями. Таким чином і вся офіціальна Европа довідалась про єдність нації на Поділлю і в Галичині (про це „Gaz. de France“, 1772, No. 99, стор. 454).

Розділи Польщи та відхід до Росії правобічної України викликали в тогочасній пресі відгуки про склад населення цих земель. Отже в цілому ряді часописів, як парижській „Le clef de cabinet“, лейденській „Gazette de Leyde“, утрехтській „Gazette d'Utrechte“, льондонській „The

Львівська державна наукова бібліотека
Бібліотека
Ф. Р. Р.

London chronicle“ читаємо про єдність населення правобічної України й Тарнопільщини, наприклад, з населенням лівобережної України, де вже було скасовано в ті часи козацтво.

Наполеон Великий дуже прихильно ставився до української державної ідеї, про що я докладно обговорюю в иншому місці. Його дипльомат і керовник Міністерства Закордонних Справ Готерів склав в 1811 р. секретний меморіал для імператора, в якому обговорював справу утворення незалежної Української Держави, яка мала би прийняти назву „Наполеоніди“. Готерів включає до цієї держави все побережжя Чорного моря й Крим. Питання про Галичину він замовчує, бо Наполеон був в союзі з Австрією, якої допомога була йому потрібна для здійснення його плянів супроти Росії (Московії).

Проте відомий в ті часи у всій Европі французький ґеоґраф Мальт-Брюн у виданій ним в 1807 р. книзі про Польщу[1] розвинув цікаві й важні для нас думки що до ідеї Соборної України. *„Червона Русь* — читаємо в цій книзі — *була незалежною Державою, яку польський король Болеслав Хоробрий привів до стану васальства в 1008 р., але в 1213 р. Галицьке королівство стало абсолютно незалежним.“* Мальт-Брюн цілком розуміє, що одну і ту-ж націю роздерли в XVIII ст. Московити і Поляки між собою, *„але даремно поляки уярмили Україну-територію в 38000 миль, Польща зникла...*

[1] Tableau de la Pologne ancienne et moderne. Paris, 1807, 8⁰. 2 vol.

От так амбітність володарів захоплює чужі землі (себ-то не польські, а українські) *які їхні діти та внуки повинні знов страшити!...“*

Мальт-Брюн звертається в кінці книги до Наполеона з закликом розвязати польське питання, але, що дуже важно, не в її історичних межах старої Польщи, а етноґрафичних. Це був між иншим і погляд самого імператора.

Через 13 років генерал маркіз Ґабріель де Кастельно випустив у світ великий твір „про стару і нову історію Новоросії“[1] — *„...числена нація ця (українська) простягається, починаючи від кордонів Орловщини до меж Угорщини і займає, майже без жадної мішанини, Херсонщину, Харківщину, частини Курщини й Вороніжчини, всю Полтавщину, Чернигівщину, Київщину, Поділля, Волинь, частину Мінщини, більшу частину Галичини, — і все це населення без жадної ріжниці в звичаях і норовах“...* отже маємо тут надзвичайно цікаву демонстрацію наших етноґрафичних вимог, зазначених яскраво сто років перед тим чужоземцем французом.

В 1848 р. під впливом лютневої революції в Парижі утворилося „Товариство для визволення славянських народів“ яке мало своїм завданням вести пропаґанду між французькою громадською опінією та урядовими колами в напрямі піддержки боротьби славянських народів Росії, Австрії й Туреччини за їхнє визволення.

Одним з членів Товариства був учений і

---

[1] Essais sur l'histoire ancienne et moderne de la Nouvelle Russie par le général Castelnau. Paris, 1820. 3 vol. 8⁰.

професор в Коллєж де Франс, Роберт, який читав публичні лекції про славізм. Лекції ці викладалися перед елітою французького суспільства і мали великий успіх.

Роберт трактував цілком окремо українську націю: *„...нація в 13 міліонів мешканців, яка починається від Кубані і кінчиться в Карпатах, від Одеси й Криму до Галичини. Вона простягається через Буковину аж до Північної Угорщини на комітати Мармарош, Унг і Берег,... ...межують вони з валахами й уграми і є справжніми европейцями — в протилежність московцям, які монгольського походження, — а вони походять від адріатичної групи народів*[1]*.“*

Одночасно великий італійський історик і поет, приятель Мацціні, Чезаре Канту випустив свою монументальну Всесвітню Історію, де уділив багато місця Україні; для нього *„істнує одна українська нація від Чорного моря до земель корони св. Стефана (Угорщини) з одною мовою і одного походження“*[2].

Підчас Кримської війни один француз лікар Каміль Алюр, мандруючи по Добруджі, познайомився з некрасовцями. В своїх споминах, які вийшли в світ в 1859 р., Алюр згадує українців, *„які живуть в Галичині, на Поділлю, Волині, Київщині й Україні* (себ-то на степовій Україні і лівобережжю), *займають вони також значну частину міст і сел Бабадаґського масиву“*...

---

[1] Le Monde Slave, son passé, son état présent et son avenir. 2 vol. 8⁰. Paris, 1851. I, 57—60, 90—93.

[2] Storia universale, scritta da Cesare Cantu. Torino. 35 vol. 8⁰. 1838—1848.

Для Проспера Меріме, славнозвісного французького письменника, Львів є українським містом, що видно з його листа від 5. XII. 1863 р. до Дженні Дікен[1].

Цілком зазначена ідея Соборної України і єдність нашої нації від Кубані до Сяну у французьких вчених Вікеснеля[2] та Анрі Мартена[3].

Особливо рішуче виставив постулят Соборної України в щоденній пресі, в наукових студіях і в заходах перед урядовими колами француз Делямар, член законодавчої Палати II-ї Імперії, директор впливового часопису „La Presse“ і близький приятель імператора Наполеона III.

В петіції, розісланій 22 травя 1868 р. членам парляменту відносно студій славянських мов у Франції, Делямар підкреслює єдність Україно-Руської Нації, відмінної від поляків і московитів, від берегів Чорного моря до кордонів Угорщини.

Він видав в тому ж році карту під назвою „лінґвістична й політична карта сучасної Східної Европи, — Россія, Австрія, Туреччина“. На цій карті, яку, як і його писання, тодішнє царське правительство нищило через своїх аґентів закордоном, українці розміщені від Курска до Чорного моря і Угорщини.

Пізнійше, 2 лютого 1869 р. Делямар розіслав членам сенату і міністрам спеціальний меморіал

---

[1] Lettres à une inconnue II, 209.

[2] Coup d'œil sur quelques points de l'Histoire générale des peuples et de leurs voisins les Turcs et les Finnois. Lyon, 1865. 8⁰.

[3] La Russie et l'Europe. Paris, 1866. 8⁰.

в українськім і московськім питаннях під назвою: „15-міліонний европейський нарід, забутий в історії“[1].

„Істнує, пише Делямар, величезна Російська імперія, яка займає $^1/_2$ Европи й $^1/_3$ Азії, уявляє собою мозаїку многочислених уяремлених народів і яка склалася через завойовання їх Московитами. З сих народів вкажемо на Рутенів (Ruthènes), Литовців і Поляків. У Франції ми допускаємось великої й ускладненої численими наслідками помилки, вважаючи цю імперію одноцілістю. Ця одноцілість не що инше, як прояв ідеї панславізму. Це обєднання робиться на наших очах, напр., ми бачимо, як в університетській науці змішуються два в дійсности ріжні народи, більш того — цілком протилежні своїми супротивними цівілізаціями і всіми традіціями їх історії. Ці два народи — Московити і Рутени. (Ces deux peuples sont les Moscovites et les Ruthènes.) Рутени мали ранійше імя Русинів і Руських (Russiens et Russes) і були поневолені московитами (par les Moscovites) в минулому століттю, після чого нарід поработитель перейняв собі імя переможеного народу для того, щоб надати собі видимі права на володіння цим народом. Таким чином імена Руських і Московитів нині здаються нам сінонімами, тоді як справді для історика вони радикально ріжні (radicalement differents). Це змішування дозволило Московитам (aux Moscovites) привоїти собі

[1] Un peuple européen de quinze millions oublié devant l'Histoire. Paris, 1869. 8⁰.

також історію Рутенів. Але треба сказати правду, що в Европі істнує нарід, забутий історикам — нарід русинів (le peuple ruthène), $12^1/_2$ міл. під царем і $2^1/_2$ міл. під Австро-Угорською монархією, такий же числений, як нарід Еспанії, втричі більший за богемців і рівний всім підданцям корони Св. Стефана. Цей нарід істнує, має свою історію, окрему від історії Польщи і ще більш окрему від історії Московії. Він має свої традиції, свою мову, одмінну від московської й польської, має виразну індівідуальність, за яку змагається. Історія не повинна забувати, що до Петра I той нарід, який ми нині називаємо Рутенами, звався Руськими, або Русинами і його земля звалась Русью і Рутенією, а той нарід, який ми нині звемо Руським, звався Московитами, а їх земля — Московією. В кінці минулого століття всі в Франції і в Европі добре вміли відріжняти Русь від Московії. Як же сталась ця зміна? Виключно через те, що вже ціле століття московський уряд працює над тим, щоб утворити над справжнім значінням цих обох назв повне злиття. Відновімо істину, яка освітить сучасність і дасть можливість передбачити небезпеки майбутнього. Покиньмо свавільно змішувати в однім спільнім імени Руських: Русинів, без сумніву славян, і Московитів, славянство яких більш ніж сумнівне. (Cessons de réunir arbitrairement sous le nom commun de Russes les Ruthènes qui sont slaves, aux Moscovites dont la slavité est plus que contestée.) Покиньмо санкціонувати через нашу школу той

факт, який робить можливим московський панславізм і претенціозне ототожнення Русинів з Московитами. Одним словом, закінчує Делямар, покиньмо бути самі панславістами.“

Відомий французький лінґвіст Говеляк (Hovelaque) в своїй всесвітній знаменитій праці по лінґвістиці[1] в 1876 р. абсолютно відріжняє українську мову від московської: „вона (укр. мова) дуже різко відріжняється від російської і її треба розглядати як незалежну і вповні характеристичну мову“[2].

Отже на цій мові по Говелякові розмовляють українці Росії, Австрії й північно-східних комітатів Угорщини.

Для антропольоґів XIX-го віку ідея Соборної України теж була цілком обоснованим фактом. Так, Денікер і Амі, з якими працював український заслужений антропольоґ Волков Федір, відріжняли українську націю від московської й польскої. Українці у Денікера належать до раси темної, брахіцефалів, великого зросту, яка зветься Адріатичною, або Дінарійською групою. Сюди належать по расовим відзнакам Босняки, Кроати, Дальматинці, Швейцарці романських кантонів, українці Полтавщини, Русини Галичини, Карпатської України й Кубанські Козаки, нащадки старих українців[3].

---

[1] La linguistique par Abel Hovelaque.

[2] Il se distingue de russe d'une façon fort nette; il faut le regarder comme un idiom indépendant et bien caracterisé.

[3] Races de l'Europe. Paris, 1890. Стор. 72.

Навпаки, московити у Денікера належать разом з фінами й карелами до „раси білявої (русявої, blonde) субрахіцефалів, малого зросту, яка зветься східною групою“.

Амі в своїй клясичній праці по кранольоґії[1] теж відріжняє по антропольоґічним відзнакам черепи українців (знов таки в розумінню Соборної України) від черепів московитів.

Вівіен де Сен-Мартен у фундаментальному ґеоґрафічному словникові, який вийшов у світ в 1879 р. в Парижі, твердить, що українська нація під ріжними назвами живе на Україні, Галичині, Буковині й Угорщині і оці останні „так дуже близько наближаються до малоросів в Росії, що між ними майже непомітний перехід“.

Вже в кінці XIX ст. великий ґеоґраф Елізе Реклю в своїй монументальній ґеоґрафії розміщує українську націю від Дона й Кубані аж до Висли, Сяну й Карпат[2]. По Реклю українці є славяне, відмінні разом від великоросів і поляків своєю мовою, піснями і національними творами[3]. Вони простягаються в Росії на Заході до Висли, пересікаючи Буг, на Сході займають велику частину басейну Донецького й тягнуться по Азовському морю до Кубані й Кавказу.

Реклю настоює на тому, що українці по обох берегах тоді Бруча, австро-російського кор-

---

1 Crania-Ethnica. Hami. Paris, 1882. Стор. 114, 454, 492.

2 Nouvelle géographie Universelle. Paris, 1880. 4⁰. vol. 5.

3 . . . distincts à la fois des grands Russiens et des Polonais.

дону, належать до одної нації й переходу між ними навіть не помічається. Він обурений, що московські панславісти претендують на Галичину й угорську Україну, яких мешканці під московським урядом, як і їхні родичі на Україні, мали б забороненою свою мову, яку заборонено на Україні[1].

Тоді ж Бенуа Мальон, відомий соціалістичний вождь і Комунар, приятель Драгоманова й Подолинського, у своїй історії соціалізму[2] зазначив, що українська нація, єдина по походженню, мові й звичаям, відмінна від москалів і поляків і заселює всю теріторію сучасної Великої України, Галичини, Буковини й Карпатської України.

Вже в наші дні, в 1903 р., французький вчений барон де Бей (Baye) одвідав Україну і в розвідці, присвяченій Україні[3], розміщує українців до Кубані, на Буковині, в Галичині й Угорщині.

З усіх цих наведених матеріалів яскраво видно, що ідея Соборної України стара в Европі і що захищаючи її та прагнучи здійснити її в життю, український нарід стоїть на міцному історичному і правному грунті.

Париж, в квітні 1923.

Ілько Борщак.

---

1 Vol. III, 398.
2 Histoire du socialisme. Paris, 1880. 8⁰. T. III.
3 La Petite Russie. Paris, 1903.

Де які праці того ж автора.

Хмельниччина й тодішня французька преса. „Укр. Трибуна“, 1921. № 187, 188.

Гетьман Мазепа й тодішня французька преса. „Громадська Думка“, 1920. 15. VIII.

Українська справа на міжнародньому конґресові двіста років тому назад (1728). „Укр. Праця“, 1922. № 4.

Данте й Орлик. „Укр. Трибуна“, 1922. 27. I.

Маніфест Гетьмана Орлика до европейських урядів. Текст і короткі коментарі. „Укр. Справа“, 1922. № 4.

Українці в Сорбонні. „Укр. Трибуна“, 1922, № 112.

Napoléon et l'Ukraine. „Revue des Etudes Napoléoniennes“, 1922. VII—VIII.

Проект збудування Запоріжської Січи на Рені (1735). „Укр. Праця“, 1922. № 7.

Невиданий лист Юрка Хмельницького до Людовика XIV. „Укр. Трибуна“, 1922. № 222.

„Orlikiana“ (Опись невиданих матеріялів про Гетьмана Орлика, його родину і оточення.) Відбитка з „Хліборобської України“, кн. IV, за р. 1922—23, вел. 8⁰, 31 стор.

З нагоди роковин смерти Гетьмана Орлика (26 травня 1742). „Діло“, Львів, ч. 47, 1923, 3. VI.

Друкується.

1. *Пилип Орлик і Франція,* в „Записках Наукового Т-ва імени Шевченки“.
2. *Книгозбірня Пилипа Орлика,* в „Літер.-Науковому Вістникові“.
3. *Про військові стосунки Франції з Україною в минулому,* в „Альманасі Січових Стрільців“.

Готуються до друку.

1. *Франція й Україна.* Історичні студії та нариси франко-українських взаємин в минулому.

   Книга перша. Українці у Франції.
   I. Анна Ярославна на троні Капетингів. II. Українці в Сорбонні. III. Козаки Хмельницького під Дюнкірхеном. IV. Невольники Українці на півдні Франції в XIII—XV ст. V. Козаки на ґалерах у Франції. VI. Гетьман Розумовський в Парижі. VII. Петро Данилович Апостол і Станислав Андрієвич Войнаровський у Франції.

   Книга друга. Україна й французька дипльоматія в XVII і XVIII ст. (по невиданих документах архиву Франц. Мін. Зак. Справ.)

   Книга третя. Слідами гетьмана Мазепи у Франції.
   I. Французька дипльоматія й Мазепа. II. Мазепа у франц. мистецтві. III. Мазепа у франц. літературі. IV. Вольтер і Україна.

   Книга четверта. Син гетьмана.
   Граф Григор Орлик, Генерал-поручник Людовика XV. (1702—1759), історична моноґрафія (по невиданих документах архивів Франц. Мін. Зак. Справ і Військового Міністерства та родинного архиву Дентевілів, нащадків Орлика).

   Книга пята. Наполеон і Україна (по невиданих документах архиву Франц. Мін. Закр. Справ та тодішніх публікаціях).

   Книга шоста. Українська справа у Франції (погляди вчених, письменників, ґеоґрафів, істориків на Україну та українців з найдавнійших часів).

2. *Гетьман Пилип Орлик* (кількотомова студія про його життя й діяльність).

3. *Щоденник Пилипа Орлика.* По оріґіналу у Франц. Мін. Зак. Справ.

4. *Андрій Войнаровський* (по невиданих документах Гамбурського, Віденського й Парижського архивів).

5. *Міжнародньо — правні елементи в історії України.*

6. *„Ucrainika“ за кордоном* (бібліоґрафія про Україну на західних мовах з найдавнійших часів).

Львів. Бібліотека
АН УРСР

Українське

Бібліографичне Бюро

в Парижі

Видавництво „Українский Дім“
Paris I-er · 16, rue J. J. Rousseau